

त्रैमासिक

सामाजिक अनुसंधान

वर्ष १ले • अंक १ला • सप्टें - डिसें-२०१३ • मूल्य १००रु.

SAMAJIK ANUSANDHAN

• संपादक •

कैलास गणपतराव कानिंदे

त्रैमासिक सामाजिक अनुसंधान

वर्ष 1 ले

अंक 1 ला

सप्टें-डिसें-2013

● संपादक : कैलास कानिंदे ●

● कार्यकारी संपादक ●

डॉ.सिध्दार्थ जाधव (बीड)

मनोज गिमेकर (भोकर)

● सहसंपादक ●

डॉ.सुभाष पवार (अमरावती)
प्रा.भारत कल्याणकर (अमरावती)
प्रा.संदिप गोरे (वसमत)
प्रा.व्यंकट कोरेबोईनवाड (जालना)

प्रा. राहुल पंडित (जुन्नर)
प्रा.लक्ष्मण डोंगरे (हिमायतनगर)
प्रा.साईनाथ बनसोडे (औरंगाबाद)
प्रा. सुभाष रगडे (नांदेड)

● संपादक मंडळ ●

प्रा.देवेंद्र नवसे (ठाणे)
प्रा.नामदेव डोंगरे (चिपळूण)
प्रा.भरत राठोड (पुणे)
प्रा.बालाजी विजापुरे (भोकर)
प्रा.शिवाजी बल्लुरे (नांदेड)
प्रा.जी.एच.आडेराघो (नांदेड)

प्रा. श्रीनिवास पिलगुलवार (वरोरा)
प्रा. गणेश नरकुलवाड (पुणे)
प्रा. प्रकाश इंगळे (पुणे)
प्रा.संग्राम शिंदे (ठाणे)

धम्मपाल जाधव (भोकर)

● सल्लागार मंडळ ●

डॉ.के.सी. शेंडे

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, पीपल्स कॉलेज, नांदेड.

डॉ. डी.एच. किर्दक

चेअरमन, बोर्ड ऑफ स्टडी, समाजशास्त्र विभाग, संत गाडगेबाबा

अमरावती विद्यापीठ, अमरावती

डॉ. संजय दुधे

चेअरमन, बोर्ड ऑफ स्टडी, समाजशास्त्र विभाग,

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ, नागपूर.

डॉ.ए.डी.चव्हाण

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, विद्याभारती महाविद्यालय, अमरावती.

प्रा.जे.टी. जाधव

मराठी विभाग, डी.बी.कॉलेज, भोकर, जि.नांदेड.

डॉ. बी.एन.गायकवाड

इंग्रजी विभाग प्रमुख, एन.जी.आचार्य आणि डी.के. मराठे कॉलेज, चेंबूर (इं.) मुंबई.

डॉ. राजेंद्र गोणारकर

माध्यमशास्त्र संकुल, स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

डॉ. आदिनाथ इंगोले

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख, गुरु बुध्दी स्वामी महाविद्यालय, पुर्णा, जि.परभणी

पत्रव्यवहारासाठी पत्ता :-

त्रैमासिक

सामाजिक अनुसंधान कार्यालय,

“मुक्ताई निवास” वनक्षेत्र कार्यालयाजवळ,

समतानगर, भोकर ता.भोकर जि.नांदेड.-431801

E-mail- Samajikanusandhan@gmail.com

Mob.No.9767044993

वार्षिक वर्गणी - 400 रु.

अंकाचे मूल्य -100 रु.

शोध निबंध पाठविण्यासंबंधी माहिती

1. शोध निबंध ई-मेल ने पाठवावा.
2. शोध निबंधाची सी.डी. व प्रिंट कॉपी फक्त पोस्टाने पाठवावी.
3. शोध निबंध हा MS-WORD-2007 मध्ये ISM-DVBTT-SUREKH Font Size-14 मध्ये टाईप केलेला असावा.
- 4.संदर्भसूची लेखकाचे नांव, ग्रंथाचे शीर्षक, प्रकाशन स्थळ, प्रकाशन वर्ष व पृ.क्र. असणे आवश्यक
5. शोध निबंधासोबत स्वतःचा असल्याचे पत्र स्वतःच्या सहीने पाठवावे.

सामाजिक अनुसंधान त्रैमासिक अंकातील लेखकांची/संशोधकाची मते ही त्यांची वैयक्तिक असून त्याबद्दल मुद्रक, मालक, प्रकाशक, संपादक मंडळ सहमत असतीलच असे नाही.

टिप :- कॉपीराईट विषयी आलेल्या तक्रारी बाबत संबंधित लेखांचे संशोधक, लेखक जबाबदार असतील. मुद्रक, मालक, प्रकाशक, संपादक मंडळ जबाबदार राहणार नाहीत.

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शोध निबंधाचे शीर्षक	संशोधकाचे नाव	पृ.क्र.
०१	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे 'जातीचे उच्चाटन' या विषयीचे विचार : एक समाजशास्त्रीय विश्लेषण	प्रा.डॉ.के.सी.शेंडे	०१
०२	भारतीय प्रसारमाध्यमे आणि दलित जाती	डॉ. राजेंद्र गोणारकर	०३
०३	महाराष्ट्रातील पायाभूत सुविधा सद्यःस्थिती आणि आव्हाने	प्रा.एस.आर.शिंदे	०५
०४	तृतीयपंथी समुदायाच्या समस्या	के.जी.कार्निंदे	०८
०५	भारतीय समाजातील आद्य आणि कर्तबगार स्त्रिया : एक दृष्टीक्षेप	प्रा.एस.आर.बनसोडे	११
०६	आदिवासी समाजासमोरील नवीन आव्हाने	प्रा.पंडित आर.बी., प्रा. अनिल बडे	१५
०७	भारतीय लोकशाही आणि निवडणूक सुधारणा	प्रा. एन.बी.डोंगरे	१८
०८	मानवी अधिकारांची संकल्पना	प्रा. पंडित आर.बी.	२३
✓ ०९	आश्रमशाळेतील आदिवासी विद्यार्थ्यांचा शैक्षणिक विकास व मार्गदर्शन	प्रा. खिलारे संदीप सिताराम	२६
१०	आदिवासी समाजाच्या सामाजिक समस्या	के.जी.कार्निंदे, श्रीराम रावसाहेब वागदकर	२८
११	संत तुकोबारायांचा सामाजिक संघर्ष	प्रा. प्रल्हाद परसराम जाधव	३२
१२	दूरचित्रवाणीचे सामाजिक परिणाम	पुनम दादुसिंह गिरासे	३४
१३	२१ व्या शतकातील आधुनिक स्त्रियांचे प्रश्न...!	प्रा. एस.आर.गोरे	३७
१४	जागतिकीकरण : ग्रामीण भारतातील बदल व आव्हाने	प्रा.सौ.वर्षा के.नेहेते.	४०
१५	नांदेड जिल्ह्यातील भिल्लांची नृत्यकला	सुभाष रामराव रगडे	४४
१६	आदिवासी विद्यार्थ्यांचे उच्च शिक्षणापासून वंचितीकरण	आडेराघो जी.एच.	४६
१७	गांधीचा स्त्रीवादी दृष्टीकोन	प्रा.भारत व्ही.कल्याणकर	५१
१८	सार्क : संरचनात्मक वाटचाल आणि आव्हाने	प्रा.भरत राठोड	५३

आश्रमशाळेतील आदिवासी विद्यार्थ्यांचा शैक्षणिक विकास व मार्गदर्शन

प्रा. खिलारे संदीप सिताराम

श्री. शिव छत्रपती महाविद्यालय,

जुन्नर, जि. पुणे.

प्रत्येक समाजाच्या अन्न, वस्त्र निवारण, शिक्षण व आरोग्य या मूलभूत गरजा समजल्या जातात. या आदिवासींना स्वतःची कायमस्वरूपी उत्पन्नाची साधने तसेच रोजगाराची शाश्वती नसल्याने आणि जंगलातील कंदमुळे, फळे, जंगली भाजीपाला मिळेलच याची खात्री नसल्याने आपल्या मूलभूत गरजा भागविण्यासाठी ग्रामीण भागातील तरुणांचा ओढा शहराकडे वाढत आहे. शहराकडे येणारा ओढा थोपविला पाहिजे असे म्हटले जाते. या लोंढ्याचा उगम ग्रामीण आदिवासी भागात असलेल्या दारिद्र्यात आहे. यासाठी आदिवासी भागात असलेले दारिद्र्य अगोदर संपविले पाहिजे. या भागातील आदिवासींच्या दारिद्र्याची व समस्यांची कारणे शोधताना हा समाज शिक्षण, आरोग्य, अन्य सुविधांचा असणारा अभाव यामधून त्यांची असुरक्षितता लक्षात येते. आदिवासी लोकांच्या प्रगतीसाठी शासनामार्फत अनेक प्रयत्न चालू आहेत. आदिवासीसाठी आश्रमशाळा, अंगणवाड्या, बालवाड्या, संस्कार केंद्र, निवासी केंद्रे, माध्यमिक शाळा, वस्तीगृहे, तंत्रशिक्षण शाळा अशा प्रकारे कार्यक्रम राबविले जात आहेत.

समान संधीच्या युगात काही जमातींनी शिक्षणापासून वंचित राहणे योग्य नाही. म्हणून भारतीय संविधानाच्या ४६ व्या अनुच्छेदात मागासलेल्या जमातींच्या शैक्षणिक आणि आर्थिक प्रगतीकडे शासनाने विशेष लक्ष द्यावे, असे विहित केले आहे. या अनुच्छेदास अनुसरून सरकारी अनुदानाने केलेली तरतुद म्हणजेच आश्रमशाळा होय. या शाळा वस्तीगृहयुक्त असून त्यात प्राचीन गुरुकूल पध्दती, अर्वाचीन जीवन-शिक्षणपध्दती व मुलोट्योगपध्दती या वैशिष्ट्यांचा समन्वय केलेला आहे. या शाळामध्ये आदिवासी, गिरीजन, विमुक्त जमाती, भटक्या जमातींच्या मुला-मुलींची निवासाची, भोजनाची व शिक्षणाची सोय सरकारी खर्चाने केली जाते. प्रशिक्षित व ध्येयवादी अध्यापकांच्या मार्गदर्शनाखाली शालेय व बहिःशालेय उपक्रमांनी विद्यार्थ्यांना स्वावलंबी नागरिक बनविणे हे या शाळांचे ध्येय आहे. अभ्यासक्रम, पाठ्यपुस्तके, परीक्षा याबाबतीत त्यास सर्वसामान्य नियमच लागू होतात. १९६९-७० साली महाराष्ट्रात आश्रमशाळांची

संख्या ६८ होती. आज २०११-१२ रोजी महाराष्ट्रातील शासकीय आश्रमशाळेची संख्या ५५२ एवढी आहे. शिक्षणाची ज्ञानगंगा दऱ्याखोऱ्यात, दुर्गम भागात पोहोचविण्याचे काम शासकीय आश्रमशाळा मार्फत होत आहे. परंतु आजही या मुलांना शैक्षणिक विकास घडविण्यासाठी मार्गदर्शनाची गरज असल्याचे दिसून येते.

हेतू -

शाळेत येणारी आदिवासी मुले हुशार असतात. ही आदिवासी मुले लवकर शिकतात पण त्याचप्रमाणे ती लवकर विसरतात. कारण त्या मुलांमध्ये एकाग्रतेचा अभाव दिसतो. या मुलांचा स्वभाव बऱ्याचदा लाजाळू, कमी बोलणारी, कोणतेही काम करतेवेळी मागे राहणे, व्यसनाधिनता, भांडखोरवृत्ती, शालेय शिक्षणानंतर महाविद्यालयीन शिक्षण घेताना ही मुले शिक्षकांच्या जवळ येत नाही, शंका विचारत नाहीत, शाळेविषयीची भीती, पालकांकडून लक्ष न देणे, कमी वयात रोजगार मिळवून कुटुंबाला हातभार लावण्याची समाजमान्यता या कारणामुळे या मुलांमध्ये शाळा सोडण्याचे प्रमाण अधिक आढळते. आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांमधील शैक्षणिक मागासलेपणा कमी करून सर्वांगीण विकास करण्यासंबंधी मार्गदर्शन करणे हा या शोध निबंधाचा हेतू आहे.

शैक्षणिक समयोजनासाठी मार्गदर्शन -

मुलांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासात शालेय समयोजन अतिशय महत्त्वाचे आहे. शालेय समयोजन म्हणजे शालेय वातावरण, शिक्षक विद्यार्थी, अभ्यासक्रम, विषय निवड इ. घटकांसंबंधी कराव्या लागणाऱ्या तडजोडी किंवाव जुळवून घेणे होय.

शाळा व शालेय वातावरणाचा परिणाम मुलांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासावर होतो. त्यामुळे सामाजिक-मानसिक व भावनिक विकास घडत असतो. भावी काळात चांगला नागरिक होण्यासाठी शाळा मुलांवर प्रभाव टाकत असते. किशोरावस्थेचा कालखंड शालेय वातावरणाशी निगडित आहे. हा कालखंड व्यक्तीच्या जीवनातील अत्यंत नाजूक असा संक्रमणाचा काळ असतो. या काळात

व्यक्तीच्या जीवनात अनेक स्थित्यंतरे होतात. त्यास मुलांना सामोरे जाता येण्यासाठी शालेय समायोजन योग्य प्रकारे होणे आवश्यक असते. यासाठी शिक्षक, पालक समाजामध्ये आदिवासी मुलांच्या शैक्षणिक प्रगतीसाठी जागृती करणे गरजेचे आहे.

सामाजिक समयोजनासाठी मार्गदर्शन -

सामाजिक समयोजन म्हणजे समाजाच्या अपेक्षेनुसार आपल्या वर्तनामध्ये बदल घडवून आणण्याची आवश्यकता, वर्तन प्रकाराचा आणि मूल्यांचा स्विकार कसा करावा यासंबंधी माहिती निदर्शनास आणणारे एक मानसशास्त्रीय संकल्पना होय. किंवा संस्कृतीच्या नियमांचे पालन व त्यासाठी स्वतःच्या दैनंदिन वर्तनात योग्य ते बदल करणे म्हणजे सामाजिक समायोजन होय. या पध्दतीने आपले वर्तन इतर बिगर आदिवासी व्यक्तीसारखेच कसे होईल. या दृष्टिकोनातून आदिवासी मुलांना मार्गदर्शन करणे आवश्यक आहे.

सर्वांगीण विकासासाठी मार्गदर्शन -

आदिवासी विद्यार्थ्यांनी शैक्षणिक प्रगती करून स्वतःच्या पायावर उभे राहिले पाहिजे. नोकरी व्यवसाय-उद्योगधंदे निर्माण केले पाहिजेत. यासाठी वेगवेगळ्या शिक्षणसंस्था, आश्रमशाळांनी या विद्यार्थ्यांना योग्य मार्गदर्शन केले तर आदिवासी तरुण स्वतः अर्थाजन करून आत्मनिर्भर होईल. यासाठी वस्तीगृह संचालक आणि आश्रमशाळा यांनी योग्य कार्यक्रम निश्चित करून नियोजन केले व विद्यार्थ्यांना समाविष्ट करून पाठपुरावा केला तर निश्चित यश येऊ शकेल. यासाठी कृतीशील सेवक, शिक्षकांची आवश्यकता आहे.

आश्रमशाळेतील व वस्तीगृहातील विद्यार्थ्यांकडून ते राहत असलेल्या आदिवासी भागाची भौगोलिक स्थिती, विविध विषयाचे सर्वेक्षण करून आदिवासी विकासासंबंधीचे नियोजन करणे शक्य होईल. यात विद्यार्थ्यांना सामावून घेऊन त्यांचे गट करून त्यांना पुढील कार्यक्रमाचे विषय देता येतील. यामध्ये जंगलामधील विविध वनऔषधी, शेतीविषयक माहिती, उत्पादन प्रकल्पामध्ये- फळाचे

रस, मुरांबे-लोणची, मधसंकलन इ.चे प्रशिक्षण तसेच गाई-म्हैस, शेळी, कोंबडीपालन, खत व्यवसायाची माहिती देणे, तंत्रविकासामध्ये- सुतारकाम, शिलाईकाम, वायरमन इ. प्रकारचे कोर्सचे मार्गदर्शन करणे, विविध नोकर भरती विषयी माहिती देणे यामध्ये पोलीसभरती, सैन्यभरती, रेल्वे, निवड मंडळ इत्यादी कार्यक्रमांमध्ये त्याविषयाशी निगडित शिक्षक, सेवाभावी संस्था, स्वयंसेवक यांच्या मार्गदर्शनानुसार- कल्पकतेनुसार आदिवासी विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीसाठी प्रयत्न केले पाहिजेत.

निष्कर्ष -

विद्यार्थ्यांना प्रगत शिक्षण, संगणकाचे प्रशिक्षण दिल्यास आदिवासी विद्यार्थ्यांना प्रगतीच्या वाटा दिसू लागतील. आदिवासी भागात रस्ते विकास, प्राथमिक शाळा, माध्यमिक शाळा, व्यावसायिक शिक्षण, घरबांधणी, शेती, जंगलव्यवसाय शिक्षण, मनोरंजन इ. घटकाबाबत योग्य मार्गदर्शन झाल्यास आदिवासी विद्यार्थ्यांना त्यांच्या प्रगतीसाठी नवे व्यवसाय, नवे उद्योगधंदे निर्माण करणे शक्य होईल. अशा प्रकारे आश्रमशाळेमध्ये केलेल्या चांगल्या संस्कारामुळे सुसंस्कृत व आर्थिकदृष्ट्या संपन्न व स्वावलंबी आदिवासी विद्यार्थी हे भावी काळात चांगले सुजान नागरिक व मार्गदर्शक बनतील.

संदर्भसूची

- १) आदिवासी जीवन- कथा आणि व्यथा, सुरेश कोडीतकर, सुगावा प्रकाशन, पुणे-२००८.
- २) आदिवासी चळवळ स्वरूप व दिशा, दिपक गायकवाड, सुगावा प्रकाशन, पुणे २००५.
- ३) मराठी विश्वकोश खंड २, महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृति मंडळ, १९७६.
- ४) महाराष्ट्र शासन आदिवासी विकास विभाग माहिती पुस्तिका- सन २०११-१२.
- ५) प्रा.र.वि. पंडीत, डी.कुलकर्णी, डी.गोरे, सामान्य मानसशास्त्र, पिंपळापुणे अँड कं. पब्लिशर्स, नागपुर (२००४)